

GÅ TURER

Metod för dialog och analys

svensk byggtjänst

Suzanne de Laval

Förlag och distribution
AB Svensk Byggtjänst
113 87 Stockholm
Telefon 08-457 10 00
www.byggtjanst.se

Denna bok är framtagen med stöd av ett stipendium
från Riksbyggens Jubileumsfond, Den Goda Staden.

© 2014 AB Svensk Byggtjänst och författaren
Foto: Suzanne de Laval då inget annat anges
Grafisk form: Beate Pytz
Tryck: Göteborgstryckeriet, Mölndal 2014
ISBN 978-91-7333-634-5

Innehåll

Inledning	5
Vad är gåturmetoden?	9
Erfarenhetsåterföring, byggandets mest eftersatta område	13
Gåtur och trygghetsvandring – likheter och skillnader	17
Forskare och andra som använt gåturmetoden, några exempel	22
Examensarbeten	27
Tjugo år av gåturer med olika inriktningar	43
Bostadsområden – utvärdering av utvärderingsmetoder	43
Bostadsområden – utvärderingar	45
Bostadsområden – samråd i planeringssammanhang	51
Kontor som ska byggas om och programarbete för nya kontor	68
Studier av tillgänglighet	74
Parker och centrala områden	79
Sjukhusområde, gestaltningsprogram	84
Kurser i gåtur	91
Analys av gåturmetoden	93
Den egna upplevelsen av platsen	93
Vad säger gåturen om arkitekturen?	94
Kommunikation mellan lekmän och experter	95
Vilket är syftet med gåturen?	97
Gåturer med barn och unga	100
Hur tillförlitlig är metoden?	102

Vad betyder tidpunkten, årstiden och väderleken?	103
Vad händer sedan, då gåturen är gjord?	104
Vilka planeringsfrågor kan metoden belysa?	105
Brukarnas synpunkter om miljön	107
Förvaltares och byggherrars nytta av gåturer	109
Förändringar och modifieringar av gåturmetoden	110

Handledning i gåturmetoden **113**

Vad krävs av gåturledaren?	113
Viktigt att komma ihåg – punkt för punkt	114
Kartan	116
Gåturen: Promenaden	119
Gåturen: Den gemensamma genomgången	122
Materiel som behövs för gåtur	123
Dokumentationen	124

Ordförklaringar	125

Litteratur **129**

Litteratur om trygghetsvandringar	133
Examensarbeten som behandlar gåturmetoden	134
Sakordsregister	137

Inledning

För tjugo år sedan inledde jag min forskarkarriär genom att testa och analysera en rad utvärderingsmetoder för att hitta en metod som skulle ge erfarenhetsåterföring till planerare. Studien handlade om utvärdering av bostadsområden. Den metod som gav bäst utfall och som dessutom var relativt enkel att tillämpa och inte alltför tids- och resurskrävande var *gäturmetoden*. Metoden visade sig vara robust och fungera lika bra även för utvärdering och analys av andra typer av miljöer, såväl inomhus som utomhus. Det visade sig också att metoden kunde användas i alla skeden av planerings- och byggprocessen som ett stöd för dialog mellan medverkande parter.

Gåtur är en metod som innebär att en grupp personer vandrar runt i den aktuella miljön och granskar den på punkt efter punkt. Därefter samlas man och diskuterar gemensamt igenom sina iakttagelser i en dialog. Promenaden planeras noga i förväg och dialogen modereras av en specialutbildad ledare som också dokumenterar resultatet. Metoden är enkel och kostnadseffektiv, men kräver precision och noggrannhet i utförandet.

Det finns flera benämningar på gåturer och närallgiggande metoder: *walk-through evaluation*, *walkthrough*, *touring interview*, *walk and talk*, *walks*, *områdesvandringar*, *trygghetsvandringar*, *gå-intervjuer* etc. Vad de alla syftar till är att skapa dialog och diskussion kring den fysiska miljön genom att besöka den, vandra i den och studera den på plats. Upplevelsen av platsen är central i alla dessa varianter av gåturer. Promenaden på plats då man använder alla sinnen och även har tillgång till minnen och kunskap om platsen – ger mycket stoff till den dialog som är grundläggande för metoden.

Boken syftar till att förmedla erfarenheter från de cirka 120 utvärderingar av boendemiljöer, kontorsmiljöer, parker och stadsrum som jag utfört under en tjugoårsperiod med gåturmetoden. En rad forskare och andra tillämpar metoden och jag berättar om några av dem och hur de både tillämpat och modifierat

metoden. Eftersom boken belyser aktuell forskning förekommer en del ord som kan vara svårförståeliga. Av den anledningen finns ordförklaringar på slutet, där jag efter bästa förmåga reder ut begreppen.

Tillgänglighet och *trygghet* är aspekter som gåturmetoden på ett självklart sätt belyser. Brottsförebyggande rådet har i samverkan med Göteborgs stad och Region Väst utvecklat ett eget koncept som bygger på gåturens principer, nämligen *Trygghetsvandringar*. En jämförelse mellan gåtur och trygghetsvandring som metoder görs.

Under de tjugo år som gått har en lång rad examensarbeten slutförts, där studenterna tillämpat gåturmetoden. Deras reflektioner och erfarenheter redovisas kortfattat. Vårt att notera är att flera av examensarbetena innefattar gåturer med barn i olika åldrar.

Slutligen presenteras en analys och en uppdatering av gåturmetoden med de senaste rönen vunna ur de många tillämpningarna. Metoden i sin helhet presenteras i syfte att sprida den till flera i en kortfattad handledning.

Syftet med den här boken är att bidra till den gemensamma kunskapen om de boendes och användarnas erfarenheter genom att sammanställa och reflektera över resultatet av utvärderingarna och presentera resultatet i lättillgänglig form. Det gemensamma för dessa utvärderingar är alltså metoden. En metod som skapar ett meningsutbyte mellan brukare, förvaltare, byggare och planerare och som resultat vinnas en gemensam insikt om den aktuella miljöns brister och förtjänster sett ur olika perspektiv.

Målet är att ställa den samlade kunskapen från utvärderingarna till förfogande och besvara följande frågor:

- Vad kan vi lära av utvärderingarna för den konkreta utformningen av framtida boendemiljöer och andra miljöer?
- Vad kan vi lära om kommunikation mellan lekmän och experter av dialogmomentet i utvärderingarna?

- Hur kan gåturmetoden finjusteras och presenteras för att bli ännu mer effektiv och tillgänglig för flera att använda?

Den primära målgruppen är fastighetsförvaltare, byggherrar, planerare och arkitekter. Men ambitionen är att berätta om resultaten på ett sådant sätt att de blir intressanta och relevanta för en bredare krets. Alla med intresse för planering ska känna igen sig och ha utbyte av boken.

Det är ett unikt material som har samlats in under en tjugoårsperiod. Undersökningarna har gjorts i flera olika städer, i olika lägen i staden och i områden med olika byggherrar, planerare, arkitekter, byggare och förvaltare. Materialet innehåller också erfarenheter från områden med olika upplåtelseformer och från såväl ny- som ombyggnad.

Många av gåturerna avser just insamling av de boendes eller användarnas synpunkter efter inflyttning i syfte att ta reda på om det blev som det var tänkt och för att lära inför fortsatt planering. Men flera gåturer har också gjorts före ny- eller ombyggnad i syfte att lära känna brukarnas förväntningar och synpunkter. De har då utgjort en del av samrådsprocessen och har kunnat följas upp med senare utvärdering efter inflyttning. Successivt under tjugoårsperioden har metoden förfinats och effektiviserats.

Gåturmetoden har också använts för utvärdering och analys i andra sammanhang: kontor, universitetsmiljöer och hela park- och stadsmiljöer samt ett sjukhusområde – inte minst för studier av tillgänglighet. I ett nyligen avslutat projekt på Akademiska sjukhuset i Uppsala har gåturer genomförts både i syfte att få underlag för ett omfattande gestaltungsprogram för hela sjukhusområdet och i syfte att skapa dialog och ett bra samarbetsklimat mellan de olika samverkansparterna.

Avslutningsvis vill jag tacka alla dem som deltagit i gåturer och delat med sig av sina upplevelser och erfarenheter. Stort tack till Riksbyggens Jubileumsfond Den Goda Staden, för ett hedersamt stipendium som givit mig möjlighet att

sätta av tid till att gå igenom erfarenheter, dokumentationer, fotografier m.m. och att analysera materialet och ställa samman denna bok. Tack också till alla mina beställare av gåturer och gåturkurser. Det är tack vare er som jag har haft stoff till denna bok. Tack alla ni som generöst skickat mig era personliga reflexioner kring gåturer, på min förfrågan, för denna bok.

Tack till Svensk Byggtjänst som ansåg att detta var en publikation av intresse att ge ut. Särskilt tack till redaktör Gabriella Wiklund och grafisk formgivare Beate Pytz för ert arbete med bokens formgivning och layout. Sist men inte minst – tack till Örjan Wikforss för granskning av texten med argusögon.

Vad är gåturmetoden?

Gåtur är en kvalitativ utvärderingsmetod som bygger på att man studerar en miljö ”på plats” och noterar sina upplevelser. I metoden ingår också att man diskuterar sina erfarenheter tillsammans och att resultatet sammanställs och dokumenteras. Diskussionen blir ofta nyanserad och fördjupad. Därför bör metoden inte bara betraktas som en utvärderingsmetod, utan också som en dialogmetod. Gåturen som metod kan användas i många olika situationer och det är en metod som är mycket lämplig att kombinera med andra dialog- och samverkansmetoder. Den kan ofta vara en bra inledning till en längre samrådsprocess.

Metoden utgår ifrån en av de metoder, *walk-through evaluation* eller *touring interview* som används vid Post Occupancy Evaluation, POE, ett begrepp som används i USA, Storbritannien och Nya Zeeland för utvärdering av byggnader, dels i programskrivningssyfte, dels för att upprätta förslag till åtgärder i befintlig miljö. Wolfgang Preiser (Preiser et al 1988) menar att *walk-through evaluation* är ett snabbt sätt att få överblick över byggnaden, en indikativ utvärdering. De använder inte metoden specifikt för diskussion med brukarna, utan beskriver hur man ska gå igenom byggnaden och notera sina upplevelser, anteckna dem och fotografera.

I Nya Zeeland har det varit naturligt att göra sin *walkthrough* tillsammans med brukare och diskutera vad man ser under promenaden (Kernohan et al 1992). Ivor Ambrose har utvecklat arbetssättet och skapat en lite mer detaljutformad metod som han kallat gåtur, då han utvärderat Blangstedgård i Odense (Ambrose 1990). Metoden användes, med samma benämning, ungefär samtidigt av Eva Hurtig, Jan Paulsson och Sylvia Sundberg i Skogshöjden, Trollhättan, för indikativ utvärdering, senare kompletterat med intervjuer och enkäter för en undersökande, diagnostisk utvärdering (Hurtig et al 1993, 1995). I Blangstedgård och i Skogshöjden var det frågan om att utvärdera nybyggda bostadsområden efter inflyttning. I Finland har Aija Staffans och Marketta Kytta

använt metoden i Pihlajisto, ett bostadsområde i Helsingfors, vid samma tid. Där användes gåturen för att studera ett 1960-talsområde och föreslå stadsförnyelseåtgärder tillsammans med de boende och andra brukare yrkesverksamma i området (Staffans 1994).

Naturligtvis har man även tidigare gjort stadsvandringar, särskilt i sammanhang som medborgardeltagande och samråd, men Ivor Ambrose lanserade begreppet och metoden i slutet av 1980-talet i sina studier av Blangstedgård på Statens byggeforskningsinstitut. När Hurtig, Paulsson och Sundberg använt metoden har de använt Ambroses benämning ”gåtur” och av den anledningen använder jag begreppet konsekvent. I Finland har Staffans och Kyttä kallat metoden gåtur även då de skriver om den på finska ”gåtur-metodi”. I engelsk översättning kallar de metoden ”gåtur method”.

Ambrose beskriver gåtur som en rundtur i bebyggelsen med deltagande av brukare och organisationspersonal, med inledande och efterföljande mötesaktiviteter. Målet för en strukturerad gåtur är att ge deltagarna möjlighet att:

- förbättra kännedomen om området
- efterpröva förväntningar på den planlagda miljön
- skapa nya intryck genom upplevelser på turen.

Det sammanfattande mötet efteråt ger deltagarna möjlighet att kommunicera sina synpunkter till andra och att höra andras synpunkter. Projektledaren, som arrangerar gåturen och dokumenterar den, får insikt i deltagarnas synpunkter. Man uppnår bättre kännedom om området och eventuella problemlösningsförslag kommer fram. Genom att ställa speciella frågor under gåturen kan projektledaren eller beställaren få återkoppling på ämnen av särskilt intresse.

Rutten är fastlagd på förhand. Projektledaren väljer stoppunkter varifrån deltagarna gör observationer och noterar synpunkter. Enligt Ambrose bör man inte ha fler än femton stoppunkter. Väljer man fler än femton stopp bör man dela upp gåturen i flera mindre turer. Efter att ha gjort många gåturer är min starka rekommendation att inte ha mer än fem till sex stoppunkter om man ska hinna

med tidsschemat med en timmes promenad och en och en halv timmes diskussion efteråt.

Ambrose anser att deltagarantalet inte bör överstiga tjugo personer, helst ska det inte vara fler än tio. Han väljer ut deltagarna bland boenderepresentanter, förvaltningspersonal och teknisk-administrativ personal från förvaltningssidan. Min erfarenhet är att tolv personer är helt rimligt för att kunna få en bra dialog. Jag har gjort gåturer med upp till trettio personer, men då blir inte samtalet efter promenaden lika bra och det är inte längre frågan om dialog. Ju färre deltagare, desto djupare och mer nyanserat blir samtalet. Vid gåturer med barn och ungdomar rekommenderas så små grupper som möjligt.

Gåturen inleds med en orientering av projektledaren om hur man ska gå tillväga. Promenaden genomförs och deltagarna gör egna reflektioner och anteckningar. En genomgång av upplevelser på turen sker omedelbart efter sista stoppet. Deltagarnas observationer insamlas och noteras. Det är projektledarens ansvar att få fram skiljaktigheter i deltagarnas synpunkter. Målet med genomgången är att få en nyanserad bild av deltagarnas uppfattningar av bebyggelsen. Man eftersträvar inte enighet, utan snarare att få fram olikheterna i synpunkter och intressen.

Det strikta upplägget medverkar till att man kan ta tillvara den korta mötes-tiden. För att få en meningsfull dialog är det bra att koncentrera intresset till vissa platser och företeelser. Diskussionen blir strukturerad och kan hållas saklig och koncis. Många aspekter kommer ändå fram. Det uppstår också en trevlig stämning med en gemensam promenad och efterföljande samling med samtal. Metoden kräver, för ett lyckat genomförande, minutiösa förberedelser, tidbokning med alla deltagare, lokalbokning, rekognoscering, kartframställning, fotografering av stopplatser, ordnande av enkel förtäring och andra praktiska detaljer.

Upplägget i sin helhet används inte av alla som tillämpar gåtur, det finns otaliga varianter, vilket framgår av denna rapport. T.ex. använder en del miljöpsykologer ”gätur” för djupintervjuer kring den upplevda miljön, genom att

gå runt med en person och be denna berätta om sina upplevelser och minnen. Gemensamt för alla de olika gåturvarianterna är dock att man tillsammans besöker en viss miljö och att man samtalar om hur den upplevs. För att betraktas som ”metod” anser jag att gåturen också ska dokumenteras på ett sätt som passar syftet med respektive gåtur.

Gåturen i korthet. Viktigt att tänka på:

- Gör alla förberedelser noggrant
- Lägg ned tid på att bjuda in deltagare med olika bakgrund, för god dialog max 15 personer
- Lägg ned tid på att lägga rutten och att provgå
- Max 5–6 stoppunkter
- Gör en tydlig karta
- Vid genomförandet bjud på fika till diskussionen
- Gåturen tar en timme, diskussionen efteråt 1,5–2 timmar
- Dokumentera, samla in alla anteckningar
- Återkoppling – dokumentation till alla deltagare.